

STUDIA OBSZARÓW WIEJSKICH

2017, tom 47, s. 7–21

<https://doi.org/10.7163/SOW.47.1>

KOMISJA OBSZARÓW WIEJSKICH
POLSKIE TOWARZYSTWO GEOGRAFICZNE
www.ptgeo.org.pl

INSTYTUT GEOGRAFII I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA
POLSKA AKADEMIA NAUK
www.igipz.pan.pl

Koprodukcja usług publicznych na obszarach wiejskich w Polsce

Co-production of public services in rural areas in Poland

Krystian HEFFNER¹ • Brygida KLEMENS²

¹Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach
Katedra Gospodarki Przestrzennej i Środowiskowej
ul. 1 Maja 50, 40-287 Katowice
heffner@ue.katowice.pl

²Politechnika Opolska
Katedra Polityki Regionalnej
ul. Luboszycka 7, 45-036 Opole
b.klemens@po.opole.pl

Zarys treści: W artykule rozważa się zagadnienia związane z koprodukcją w usługach publicznych w kontekście rozwoju obszarów wiejskich. W pierwszej części dokonano analizy literatury dotyczącej ujęć teoretycznych koprodukcji usług publicznych, w tym definicji i cech charakterystycznych oraz założeń niezbędnych do osiągnięcia potencjalnego sukcesu w jej wdrożeniach. W drugiej części omówiono możliwe zastosowania koprodukcji usług publicznych na obszarach wiejskich oraz wskazano potencjalne korzyści z jej wdrożeń zarówno w sferze ekonomicznej, jak i społecznej.

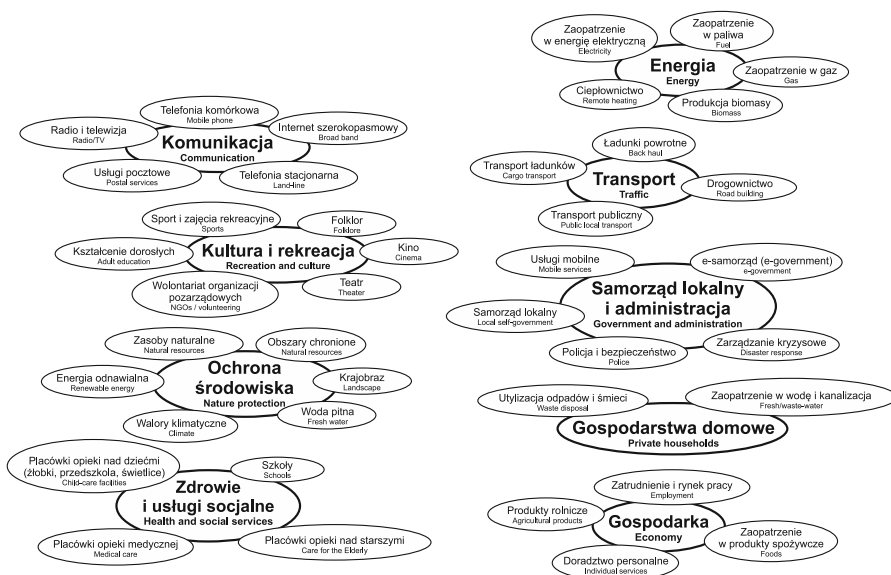
Słowa kluczowe: usługi publiczne, koprodukcja, prosument, obszary wiejskie, kapitał społeczny, partycypacja społeczna.

Wprowadzenie

Usługi publiczne to obszerny zakres aktywności sfery publicznej i samorządowej, powiązany z pojęciem zgody społecznej i zakładający, że pewne usługi przysługują wszystkim obywatelom bez względu na dochód (Hnatyszyn-Dzikowska i Polcyn 2015). Są one kierowane do ogółu społeczeństwa lub jego części, finansowane w całości lub częściowo ze środków publicznych, dostępne częściowo lub całkowicie bezpłatnie bądź odpłatnie, dostarczane bezpośrednio lub przez podmioty prywatne zapewniające daną usługę, a finansowane ze środków publicznych (Sołtys 2013).

W szerokiej dyskusji nad zakresem i rolą usług publicznych w funkcjonowaniu społeczeństw UE coraz częściej sektor usług publicznych jest uznawany za element składowy rynku wewnętrznego. Usługi publiczne można podzielić na dwie grupy – użyteczności publicznej (SGI – *services of general interest*) i świadczone w ogólnym interesie gospodarczym (SGEI – *services of general economic interest*). W ujęciu europejskim te pierwsze

podlegają jedynie zasadzie niedyskryminacji – obejmują zdecydowaną większość usług socjalnych, które mogą być dostarczane zarówno przez państwo, jak i przez sektor prywatny, przykładowo są to m.in. transport publiczny, usługi pocztowe czy opieka zdrowotna. Natomiast drugie – zwykle dostarczane przez przedsiębiorstwa – muszą spełniać wymogi UE w zakresie konkurencji i zasad pomocy państwa. Odstępstwa są możliwe tylko w zakresie, w jakim jest to niezbędne dla wykonywania przez usługodawców zadań publicznych (por. Ølykke i Møllgaard 2016; Sauter 2015). W tym kontekście szczególnej uwagi wymaga kwestia efektywnego wydatkowania środków publicznych (w tym samorządowych) na świadczenie usług publicznych (Kachniarz 2013; Barczyk i in. 2013; Rauhut i Ludlow 2013). Dlatego koncepcje, które prowadzą do zwiększenia efektywności świadczenia takich usług bądź w znaczący sposób ograniczają wydatkowane na ten cel środki, stały się bardzo popularne. W polityce rozwoju obszarów wiejskich problemy związane ze świadczeniem usług publicznych można pogrupować w dziewięć ogólnych sfer: komunikacji, kultury i rekreacji, ochrony środowiska, zdrowia i usług socjalnych, zaopatrzenia w energię, transportu, samorządu lokalnego i administracji, gospodarstw domowych oraz funkcjonowania gospodarki (zob. ryc. 1). W każdej sferze ujawniają się – w zależności od funkcjonalnych i hierarchicznych struktur społecznych – zróżnicowane potrzeby infrastrukturalne. Usługi związane z funkcjonowaniem lub wykorzystaniem tej infrastruktury tworzą pola, które mogą być przedmiotem działań politycznych, administracyjnych i zarządzania na poziomie lokalnym, a rozwój wspólnych polityk poprawia spójność terytorialną obszarów wiejskich (por. Polacek i McDaid i in. 2011).

Ryc. 1. Grupy usług użytku publicznego jako przedmiot polityki lokalnej na obszarach wiejskich

Źródło: oprac. własne na podst. *Services of general interest in rural areas, a key factor in territorial cohesion policies*, Chamber of Regions, 2008. <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2553670&SecMode=1&DocId=1230624&Usage=2> (dostęp 1.08.2017)

Public services groups as a subject of local policy in rural areas

Source: own study based on: *Services of general interest in rural areas, a key factor in territorial cohesion policies*, Chamber of Regions, 2008. <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2553670&SecMode=1&DocId=1230624&Usage=2> (access 1.08.2017)

Ze względu na szczególne cechy charakteryzujące obszary wiejskie problematyka usług publicznych, w tym ich świadczenie, dostępność, powszechność, koszty i społeczne oraz gospodarczo-środowiskowe skutki, a także problemy z szeroko rozumianą efektywnością, są stosunkowo często traktowane odrębnie, jako wymagające prowadzenia szczególnej polityki w tym zakresie (Grabski-Kieron i in. 2016; Steinführer 2015; Ferencsik i in. 2015). Obszary wiejskie są tu rozumiane szeroko, jako regiony, w których ponad połowa populacji mieszka w gminach wiejskich, formalnie charakteryzujących się również stosunkowo niską gęstością zaludnienia (w ujęciu OECD nie przekraczającą 150 osób na km²), która wyklucza zurbanizowane tereny wiejskie, silnie powiązane funkcjonalnie z miastami. Tak rozumiane obszary wiejskie są silnie zróżnicowane pod względem poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego, ale tradycyjnie uważa się je za słabiej rozwinięte i często z dużymi problemami społecznymi (depopulacja, migracje, brak aktywności), a jednym ze sposobów poprawy tej sytuacji jest polepszenie dostępu i jakości świadczenia usług publicznych (m.in. Wiesinger 2007; Pike i in. 2007; Farmer i in. 2008; Baumgartner i in. 2013; Klemens 2013; PROW 2014; Heffner i Klemens 2015, 2016).

Celem artykułu jest ocena koncepcji związanych z genezą koprodukcji usług publicznych, omówienie cech charakterystycznych takiego podejścia oraz wskazanie możliwych korzyści z jego zastosowania w odniesieniu do obszarów wiejskich. Ponadto podjęto próbę oceny różnych podejść do sposobów zaspokojenia potrzeb mieszkańców wsi w sferze szeroko rozumianych usług publicznych oraz sformułowano rekomendacje dla wykorzystania idei koprodukcji w polityce rozwoju obszarów wiejskich. Wskazano także potencjalne korzyści z zastosowania koprodukcji usług publicznych na wsi zarówno w sferze gospodarczej, jak i społecznej, przytaczając przykładowe formy.

Teoria koprodukcji

Globalne załamanie gospodarcze, popularność neoliberalnych podejść do roli sektora publicznego w gospodarce (ograniczenie jego oddziaływań i powiązań) oraz niezadowolenie z funkcjonowania administracji publicznej, w tym zarządzania systemem usług publicznych, skutkują koncepcjami radykalnych zmian w tej sferze. Jednym z rozwiązań stało się tzw. nowe zarządzanie publiczne, będące zbiorem reform systemu usług publicznych, skupiające się na bardziej efektywnym zaspokajaniu potrzeb mieszkańców, a obejmujące m.in. częściową prywatyzację tego systemu (Sześciło 2015b). Współzarządzanie powiązane jest z ideą obywatelskiej koprodukcji, a więc współtworzenia usług publicznych, będących uzupełnieniem szerokiego wachlarza metod realizacji zadań samorządowych, wpisujących się w potrzebę zmian w tym obszarze.

Koprodukcja usług publicznych rozumiana może być jako jeden z modeli *governance*, łączący dwa podejścia (Ochojski 2015):

- aktywne uczestnictwo różnych środowisk w fazie działań analitycznych i formułowania sądów prospektywnych, oznaczające współtworzenie zmian w ścisłym związku z wymianą wiedzy i odpowiedzialności z tytułu współdecydowania. Idea ta rozumiana jest jako współzrządzenie (*co-governance*) i ujawnia się wolą zmiany zawartą w dokumentach strategicznych;
- stałe uzgadnianie partnerskich działań, których efektem jest świadczenie oferty lokalnej i dbałość o zapewnienie infrastruktury. Oznacza on realne wdrożenia

na zasadzie uzgodnień (współdecydowania) i współrealizacji, dlatego określa się go terminem współzarządzania (*co-management*).

Koprodukcja (*co-production*) to wytwarzanie (przynajmniej w pewnym zakresie) przez samych członków społeczności lokalnej usług publicznych, jak również zapewnianie przez nich tych usług niezależnie od państwa, przy zachowaniu publicznego finansowania i regulacji prawnych (Pestoff i in. 2006). Idea koprodukcji usług publicznych pojawiła się w literaturze amerykańskiej w latach 70. XX wieku (Stinson i Stam 1976; Ostrom i Ostrom 1977), ale w znaczący sposób rozwinęła się w następnym dziesięcioleciu (Sharp 1980; Brudney 1984) i obecnie stanowi jeden z modeli uzupełniających różne rozwiązania instytucjonalne w tym zakresie. Jej założeniem jest oddanie systemu usług publicznych w ręce obywateli, którzy powinni przejąć wiodącą rolę zarówno w bezpośrednim ich świadczeniu, jak i w planowaniu oraz ewaluacji systemu administracji usługowej (Sześciło 2015a). Chodzi zarówno o porozumienie, jak i sam proces, w którym mieszkańcy i władza publiczna dzielą odpowiedzialność w dostarczaniu usług publicznych (Marshall 2004). Koprodukcja jest jedną z odpowiedzi na dyskurs teoretyczny dotyczący świadczenia usług publicznych, zakresu ich efektywności, dostępności i roli poszczególnych interesariuszy w tym procesie. Współcześnie uważa się wręcz, że koprodukcja jest jedną z czterech podstawowych własności usług, w tym usług publicznych, odróżniających je od towarów¹ (Osborne i Brown 2011).

Zaangażowanie mieszkańców, powiązane z zapewnieniem dostępu do publicznych dóbr i usług, wymaga ich trwałego udziału oraz aktywnego wsparcia wysiłków administracji publicznej. Nie są to działania jedynie altruistyczne, ponieważ celem tego zaangażowania jest komunikowanie swoich preferencji i posiadanie wpływu na tworzenie polityki rozwoju lokalnego i regionalnego oraz udzielanie wsparcia w jej implementacji. Aktywność mieszkańców generuje im również indywidualne korzyści, np. zaangażowanie w zwiększenie bezpieczeństwa publicznego, chociażby poprzez sąsiedzkie patrole, może przyczyniać się do zwiększania wartości ich posesji (zob. Marshall 2004). Koproducent nazywany jest również prosumentem, a więc producentem usług i ich konsumentem jednocześnie. Prosument to konsument, który jest aktywny i kompetentny w sposób ponadprzeciętny, dodatkowo jest świadomy własnych potrzeb, ma wiedzę o produktach i usługach, przekazuje ją innym konsumentom, bierze też udział w projektowaniu i tworzeniu produktu lub usługi oraz jest zaangażowany w proces ich sprzedaży, np. poprzez przekazywanie o nich różnych informacji innym konsumentom (zob. Niezgoda 2013). Dobrym przykładem prosumenta mogą być uczniowie i rodzice, których aktywność jest niezwykle istotna w powodzeniu procesu edukacji (Sześciło 2015a). Wyróżnić można prosumenta indywidualnego (osoba fizyczna) i instytucjonalnego (osoba prawna), posiadającego większą siłę oddziaływania na poszczególnych producentów, bardziej rozwinięte zasoby finansowe, relacyjne czy wiedzy. Jednak, analizując ich aktywność, można zauważyć, że podstawą jest wewnętrzne pragnienie posiadania różnego rodzaju dóbr bądź usług, których nie ma w danej chwili na rynku, a które dzięki ich zaangażowaniu mogą być stymulowane do powstania bądź ulepszenia (Bemberek 2016).

Główną osią istnienia koprodukcji jest zrozumienie, że bez aktywnego uczestnictwa mieszkańców, możliwości administracji publicznej w zakresie zapewniania dostępu do od-

¹ Do pozostałych zalicza się: nienamacalność (usługi to proces, a nie dobro materialne), nierozdzielność (zarówno produkcja, jak i konsumpcja usług realizowane są jednocześnie), nieprzechowywalność (usługa musi zostać skonsumowana w momencie jej produkcji, nie może być odłożona na później).

powiedniej jakości usług publicznych są znacznie ograniczone. Już w latach 80. ubiegłego wieku prowadzono badania wykazujące istotny wpływ koprodukcji na efektywność dostarczania usług publicznych, np. w zakresie ochrony przeciwpożarowej czy bezpieczeństwa, m.in. za pomocą tzw. sąsiedzkich patroli (Brudney 1984; Percy 1984). E. Ostrom (1996) dowiodła, że współpraca w zakresie świadczenia usług publicznych, występująca pomiędzy sektorem publicznym a obywatelami, podnosi ich wartość docelową w stopniu przewyższającym wielkość wkładu obu stron, a więc generuje efekt synergii. W idei koprodukcji chodzi nie tylko o działania mieszkańców, ale o ich uważność i umiejętność komunikacji (Brudney 1984; Marshall 2004), dlatego też muszą mieć oni wiedzę o najważniejszych aspektach lokalnych usług publicznych, odpowiedzialności i oczekiwaniach względem nich.

Ujęcia teoretyczne koprodukcji podkreślają istotną rolę ustaleń na poziomie instytucjonalnym we wspieraniu zaangażowania mieszkańców, m.in. w postaci procedur ułatwiających przepływ informacji pomiędzy mieszkańcami a władzami (Sharp 1980). Teoria koprodukcji ma istotny wkład w studia dotyczące uczestnictwa i zaangażowania mieszkańców, ponieważ kładzie nacisk na szerszy wachlarz zachowań i form komunikacji (dyskusje, udział w NGO², zaangażowanie w lokalne aktywności, np. w aspekcie wyrównywania dysproporcji edukacyjnych dzieci, zapewniania opieki seniorom, pielęgnacji terenów zielonych). Ponadto idea ta ułatwia implementację stanowisk zarówno przedstawicieli administracji publicznej, jak i mieszkańców, pomiędzy wszystkich członków lokalnej społeczności i aktorów publicznych. Dzięki dobrej komunikacji i pozytywnym doświadczeniom mieszkańcy mają ułatwiony dostęp do przedstawicieli władzy, ale również urzędnicy mogą uzyskać informacje o oczekiwaniach mieszkańców i ocenie swoich działań. Dobrze realizowana idea koprodukcji może przynieść korzyści zarówno mieszkańcom, gdyż ich głos jest brany pod uwagę i mają oni realny wpływ na rozwój obszaru, ale również dla władzy, która może sprostać oczekiwaniom lokalnej społeczności lub ma możliwość wykazania, że pewne działania nie są możliwe do zrealizowania chociażby ze względu na aspekty prawne, ograniczenia budżetowe czy kadrowe.

Kierunkiem, który mogą przyjąć jednostki samorządu terytorialnego w propagowaniu zwiększonego zaangażowania społeczności lokalnych, jest np. zmiana stylu przywództwa z transakcyjnego na partycypacyjne czy też relacyjne (McLaughlin i in. 2009), zmiana nastawienia z „obsługi petenta” na współpracę i koprodukcję (Kowalik 2014) czy działania na rzecz budowania kapitału społecznego, poprzez chociażby wypełnianie złożonych obietnic lub otwartość do rozmów.

Koprodukcja może przyjmować różne formy, m.in. samoobsługi obywateli w ramach systemów informatycznych CRM (*customer relationship management*), które znajdują coraz szersze zastosowanie w sektorze publicznym, a ich zadaniem jest dostarczanie wysokiej jakości usług zgodnie z zasadami orientacji na obywatela, podtrzymanie i optymalizację relacji i zachęcanie do zwiększonej partycypacji (Kowalik 2014).

Początkowo koncepcje koprodukcji jedynie charakteryzowały i nazywały zjawisko mające miejsce w systemie usług publicznych, nie oceniając go. Współcześnie koprodukcja usług publicznych oznacza zaangażowanie konsumentów we wszystkie etapy ich projektowania, świadczenia i ewaluacji, przez co wpisuje się w nurt koncepcji zarządzania partycypacyjnego (Sześciło 2015a). Wskazuje się, że celem koprodukcji usług publicznych jest

² Skrót z jęz. angielskiego oznacza organizacje pozarządowe (*non-governmental organisation*, NGO).

podnoszenie jakości i poprawa efektywności ich świadczenia (Clark i in. 2013), co samo w sobie ma być swoistym wynagrodzeniem dla mieszkańców uczestniczących w tych działaniach. Nie chodzi przy tym o to, aby mieszkańcy realizowali usługi publiczne samodzielnie i wyręczać państwo, ale aby aktywnie współuczestniczyli w całym procesie.

Koprodukcja może dotyczyć zarówno pojedynczych osób, jak i całych grup, a nawet firm prywatnych, które nie pobierają wynagrodzenia za uczestnictwo w procesie. W związku z tym można wyróżnić różne typy koprodukcji (Kaźmierczak 2014):

- indywidualną (współpraca sfery publicznej i jednostek),
- grupową (współpraca sfery publicznej z zorganizowaną grupą obywateli, która pragnie zwiększyć ilość lub jakość usług publicznych, z których korzystają),
- kolektywną (angażuje całe wspólnoty i obejmuje usługi dedykowane wszystkim jej członkom).

Aktualnie w koprodukcji upatruje się możliwości poprawy usług świadczonych przez sektor publiczny tak, aby był bardziej skuteczny, efektywny i innowacyjny, bez podnoszenia kosztów (OECD 2011), co jest – w kontekście globalnego kryzysu ekonomicznego – główną przyczyną ponownego zainteresowania się tą teorią (Kaźmierczak 2014). Dzięki swoim cechom, takim jak: aktywne uczestnictwo, nieodpłatność świadczenia usług, chęć pracy na rzecz lokalnej społeczności, otwarcie na dialog pomiędzy różnymi jednostkami, koprodukcja może być utożsamiana z ideą partycypacji społecznej, ale również z ideą społecznej odpowiedzialności biznesu.

Koprodukcja usług publicznych na obszarach wiejskich – możliwe zastosowanie

Rozwój społeczno-gospodarczy obszarów wiejskich może być rozumiany jako taki kierunek zmian, który prowadzi do trwałego osiągnięcia lepszych warunków i jakości życia, jak również optymalnej formy zagospodarowania przestrzeni wiejskiej. Kierunek i tempo zmian rozwojowych to efekt wielu uwarunkowań zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych (por. Heffner i Klemens 2013). Rozwój społeczno-gospodarczy obejmuje swoim zasięgiem obiektywne kwestie ekonomiczne (m.in. produkcja, konsumpcja) oraz subiektywne (związane np. z poglądami, wzorcami zachowań, hierarchią stosunków społecznych). Celem działań społecznych i gospodarczych podejmowanych na poziomie lokalnym jest przede wszystkim wzrost dobrobytu oraz poprawa poziomu i jakości życia mieszkańców (Ziemiańczyk 2010). Rozwój społeczno-gospodarczy jest też rozumiany jako proces zmian w potencjale gospodarczym (przestrzenne i strukturalne) oraz powstawanie odpowiednich warunków (możliwości) zarabkowania na wsi i na lokalnych rynkach pracy. Są one opisywane jako adekwatne do współczesnego postępu cywilizacyjnego, nawiązujące do zasobów i potencjałów danego obszaru, ale przede wszystkim zgodne z oczekiwaniami, potrzebami i możliwościami mieszkańców wsi (Heffner 2011; Stanny 2012). Cechy jednostek przestrzennych i ich społeczności lokalnych występujące na obszarach wiejskich można podzielić na cztery główne grupy uwarunkowań: miejsca (lokalizacyjne), środowiskowe i wynikające z zagospodarowania przestrzeni i „jakości” lokalnej społeczności, związane m.in. z długością zamieszkiwania w miejscu urodzenia, wielopokoleniowym (wciąż jeszcze) modelem rodziny i kultywowaniem lokalnej kultury, folkloru, tradycji (Heffner 2007).

Obszary wiejskie charakteryzuje wysoki stopień depopulacji wynikający m.in. z odpływu osób młodych, dobrze wykształconych lub wykwalifikowanych. Nie dostrzegają

oni w miejscu urodzenia szans na rozwój, dlatego decydują się na migrację do miast lub za granicę (zob. Solga 2013, Jończy i in. 2013). Sytuację mogłaby odwrócić poprawa warunków do podejmowania pozarolniczej działalności gospodarczej, wyższa jakość życia czy łatwiejszy dostęp do usług publicznych. Służyć temu mogą różnego rodzaju inwestycje w nowe technologie, infrastrukturę drogową, komunikacyjną, techniczną czy społeczną.

Mieszkańcy wsi są coraz bardziej świadomi występowania różnego rodzaju potrzeb, m.in. zmiany warunków życia, nowych możliwości rozwojowych (Heffner i Klemens 2012). Powszechnie wiadomo jednak, że sytuacja rozwojowa na wsi jest gorsza niż w miastach, a jej poprawy zazwyczaj oczekuje się od władz publicznych. Idea koprodukcji usług publicznych stwarza więc możliwość reorientacji takiego nastawienia wśród mieszkańców wsi – z osób zgłaszających zapotrzebowanie na usługę, na osoby projektujące rozwiązania i aktywnie uczestniczące oraz oceniające ich realizację.

W literaturze przedmiotu sporo uwagi poświęca się roli mieszkańców, głównie miast³, w realizacji idei koprodukcji usług publicznych. Na obszarach gmin wiejskich również podejmowane są tego typu działania, dzieje się to jednak znacznie rzadziej (Kuźniar 2013). Aby można było mówić o koprodukcji w usługach publicznych, społeczność lokalna musi odczuwać odpowiedzialność za sprawy lokalne i angażować się w tego typu działania. Niestety deficyt dialogu i kultury partnerstwa pomiędzy społeczeństwem a sektorem publicznym jest wyjątkowo głęboki i trudno jest podejmować działania w zakresie budowy kapitału społecznego i kooperacji, a partycypacja obywatelska jest rytualna i pozorna (Bober i in. 2013). Panuje raczej nieufność wobec władz. Z drugiej strony, również przedstawiciele samorządu odczuwają, że zbyt bliskie relacje pomiędzy nimi a mieszkańcami czy przedsiębiorcami, odbierane są jako przejaw nepotyzmu i stronniczości i zdecydowanie zawierają negatywny podtekst (Klemens 2011). W takiej atmosferze trudno jest budować podstawy do efektywnego wykorzystania koprodukcji.

Czy mieszkańcy odczuwają chęć udziału w podejmowaniu decyzji lokalnych? Prosta analiza liczby kandydatów na radnych wskazuje, że status radnego gminy jest o wiele mniej atrakcyjny aniżeli radnego w mieście na prawach powiatu, radnego powiatu czy radnego sejmiku województwa (tab. 1). Można pokusić się o stwierdzenie, że wynika to m.in. z braku zaufania do instytucji władzy wśród mieszkańców gmin wiejskich i miejsko-wiejskich czy też z braku świadomości (a może wiary?), że możliwe jest wpływanie na rozwój gminy.

Idea koprodukcji w usługach publicznych mogłaby wpłynąć na lepsze postrzeganie władzy samorządowej. Zazwyczaj realizacja szeregu zadań własnych gmin jest sporym obciążeniem dla budżetów samorządowych, które przy ograniczonych środkach niejednokrotnie dokonują trudnych wyborów: na jakich działaniach skupić swoją aktywność, a które muszą zostać odłożone w czasie. Mieszkańcy nierzadko nie dostrzegają tych dylematów, obserwując jedynie swoje ograniczenia w dostępie do usług publicznych. Wspólna realizacja inicjatyw może znacząco wpłynąć na poprawę komunikacji pomiędzy

³ Interesujące przykłady zastosowania aplikacji do zarządzania relacjami z obywatelami w zakresie koprodukcji usług publicznych zaprezentowane zostały w publikacji I. Kowalik (2014). Dotyczyły one zastosowania takich systemów w dużych miastach: Londynie (wdrożono system zarządzania relacjami z partnerami biznesowymi, w skład którego wchodzi telefoniczne centrum kontaktu, dzięki któremu można uzyskać szereg informacji i załatwić sprawy formalne), Nowym Jorku (uruchomiony w 2003 r. miejski system powiadamiania, będący swoistego rodzaju platformą umożliwiającą mieszkańcom m.in. zasięgnięcie aktualnych informacji o dostępnych usługach publicznych, załatwianie i śledzenie stanu zaawansowania spraw urzędowych, możliwość zgłaszania awarii w infrastrukturze miejskiej i wiele innych) oraz Wolfsburgu (centrum dialogu obywateli, obejmujące centrum kontaktu, bazę danych i możliwość drukowania formularzy).

mieszkańcami a przedstawicielami władzy, poprawę wizerunku samorządów terytorialnych oraz na ułatwienie dostępu do usług publicznych, ponieważ mogą być one częściej realizowane.

Tabela 1. Liczba zarejestrowanych kandydatów na radnych do organów jednostek samorządu terytorialnego na 1 mandat

Rok	Rady gminy	Rady miast w miastach w prawach powiatu	Rady powiatów	Sejmiki województw	Rady dzielnic m.st. Warszawy
2002	5,3	15,5	9,1	17,7	13,3
2006	4,5	14,6	10,8	16,6	9,4
2010	4,2	12,2	9,7	15,9	7,8
2014	3,5	13,5	10,3	16,0	11,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny Polski 2007*, *Mały Rocznik Statystyczny Polski 2015*.

Samorząd terytorialny przestał być instytucją wyłącznie odpowiedzialną za świadczenie usług publicznych, a staje się raczej przestrzenią ułatwiającą społeczności lokalnej aktywność i rozwój. Coraz częściej dąży się do tego, aby zarządzanie w jednostkach samorządu terytorialnego polegało na wielosektorowej i wielowymiarowej współpracy, opartej na zaufaniu i skutecznej komunikacji. Zakłada się, że to społeczeństwo powinno wykazywać zainteresowanie sprawami publicznymi i czynnie uczestniczyć w podejmowaniu różnorodnych decyzji (Peter-Bombik i Szczudlińska-Kanoś 2015).

Stabilny rozwój obszarów wiejskich w ścisły sposób powiązany jest z działaniami podejmowanymi we współpracy i z zaangażowaniem lokalnych interesariuszy, co wynika głównie z uwarunkowań historycznych i kultywowania tradycji (Szewczuk-Stępień i in. 2016). Życie na wsi charakteryzuje się zdecydowanie mniejszą anonimowością, aniżeli w mieście, co prowokuje do większego zaangażowania w jej rozwój. Bardzo często mieszkańcy wsi sami świadczą różnego rodzaju usługi, np. swoim sąsiadom, członkom lokalnych stowarzyszeń, współparafianom. Nie mają świadomości, że *de facto* świadczą usługi publiczne lub uczestniczą w ułatwianiu ich świadczenia, np. pomagając w załatwianiu spraw administracyjnych osobom starszym, transportując do ośrodków zdrowia osoby samotne i niepełne, organizując dowóz dzieci do szkół i przedszkoli (np. z miejscowości o utrudnionej komunikacji), planując i wykonując nieodpłatnie prace na cmentarzach⁴, w świetlicach wiejskich, remizach OSP czy lokalnych terenach zielonych⁵. Jednakże dopiero świadomie stosowana koprodukcja prowadzi do poprawy jakości usług publicznych, redukcji kosztów ich świadczenia, jak również do większej satysfakcji ich użytkowników (OECD 2011). Jednak, aby osiągnąć te korzyści, należy zrozumieć, że idea koprodukcji powinna być rozpatrywana w kontekście procesu. A więc niezbędny jest czas, głównie po to, by zrozumieć jej naturę i wiedzieć, w jakich obszarach życia publicznego i w jakim zakresie może być ona zastosowana w praktyce oraz by zmienić sposób myślenia o roli państwa/samorządu

⁴ Np. dla mieszkańców wsi w woj. opolskim sprawą oczywistą jest nieodpłatne uczestnictwo w pracach porządkowych przed uroczystościami kościelnymi (np. odpustami parafialnymi).

⁵ Wiele z prac porządkowych na terenach miejscowości realizowanych jest w ramach uczestnictwa wsi w programie Odnowa Wsi lub jako przygotowanie do udziału w projekcie realizowanym w ramach programu, np. nieodpłatne uprzątnięcie przez mieszkańców wsi dużego terenu zielonego „Farski Dół” (marzec 2011) we wsi Przechód w gminie Korfantów.

du i obywateli w sprawach publicznych (Kaźmierczak 2014). Równie istotną sprawą jest pogłębiona praca nad budowaniem wzajemnego zaufania pomiędzy władzami lokalnymi, mieszkańcami i lokalnymi przedsiębiorcami. Tutaj również niezbędne jest zrozumienie, że jest to proces i wymaga on czasu, przejrzystości i intensywnych działań.

Dobłą okazją do przetestowania idei koprodukcji w praktyce i wykazania jej przydatności mogą być prace nad różnego rodzaju dokumentami strategicznymi i programami o charakterze operacyjnym, np. strategiami rozwoju lokalnego, strategiami rozwoju wsi, programami inwestycyjnymi itp. Chodzi jednak o to, aby udział mieszkańców w projektowaniu tego typu dokumentów był rzeczywisty i aktywny, np. za pomocą dobrze przeprowadzonych konsultacji społecznych.

Przedstawicielami mieszkańców wsi w organach gminy są radni, którzy powinni aktywnie uczestniczyć w posiedzeniach i spotkaniach komitetów. Zazwyczaj sprawy lokalne zgłaszane są przez mieszkańców właśnie radnym, a ci przedkładają je przed radą gminy do rozważenia. Nie ma jednak zastrzeżeń prawnych co do udziału w posiedzeniach rad poszczególnych mieszkańców gminy. Ich uczestnictwo może budować podwaliny pod kooperację i rodzić propozycje wspólnych działań. Władze gmin mogą stwarzać warunki do opiniowania przez mieszkańców powstających projektów uchwał, a tym samym umożliwiać ich partycypację w kreowaniu usług publicznych. Niestety, przedstawiciele władz zazwyczaj uznają, że np. stworzone i udostępnione procedury prowadzenia konsultacji społecznych bądź możliwość uczestnictwa w sesjach rady gminy (o których mieszkańcy wsi zazwyczaj nie wiedzą), to właśnie stwarzanie możliwości partycypacji społecznej. Brak tu rzeczywistego zachęcania mieszkańców, respektowania ich uwag i wspólnego realizowania przedsięwzięć.

Inną (wśród możliwych) formą wspierania obywateli w zarządzaniu sferą publiczną jest ich włączenie w procesy decyzyjne dotyczące wydatkowania środków publicznych. Lokalne samorządy terytorialne mogą konsultować uchwałę budżetową albo stosować formę budżetu partycypacyjnego (ma miejsce głównie w miastach). W przypadku gmin wiejskich wykorzystywanym mechanizmem jest tzw. fundusz sołecki (GUS 2015), który umożliwia realizowanie przedsięwzięć z zakresu usług publicznych. Środki z tego funduszu mogą być wydatkowane w gminach posiadających sołectwa. W Polsce było 2174 takich gmin i jedynie w 54% gmin podjęto uchwałę o utworzeniu funduszu sołeckiego i wydatkowano z niego środki (GUS 2015). Kapitał społeczny budowany jest również dzięki zaangażowaniu w działania różnych grup, takich jak np. koła gospodyń wiejskich, stowarzyszenia czy lokalne grupy działania, które odgrywają niezwykle ważną rolę w aktywizacji lokalnych społeczności do osiągania celów o charakterze dobra wspólnego, przyczyniając się do zaspokojenia określonych potrzeb mieszkańców (Szewczuk-Stępień i in. 2016).

Współcześnie przykładem koproducenta usług może być prosument, czyli osoba, która produkuje prąd np. z systemów fotowoltaicznych, a następnie dostarcza go do wspólnej sieci energetycznej bądź wykorzystuje go na własne potrzeby, stając się zarówno producentem, jak i konsumentem. Innym przykładem koprodukcji z wykorzystaniem odnawialnych źródeł energii może być likwidacja przez mieszkańców kotłów węglowych na rzecz nowoczesnych źródeł ciepła, jakimi są np. pompy ciepła, co w istotny sposób wpływa na poprawę jakości powietrza w okolicy, co jest też spójne z zadaniami własnymi samorządu terytorialnego w zakresie ochrony środowiska⁶. Mieszkańcy miast zazwyczaj podłącze-

⁶ Ten cel realizowany jest m.in. poprzez programy Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej: Bocian (rozproszone, odnawialne źródła energii), Kawka (likwidacja niskiej emisji wspierająca wzrost

ni są do miejskich usług ciepłowniczych, a więc program dotyczy w zdecydowanej mierze mieszkańców wsi, chociaż nie jest ograniczony terytorialnie.

Koprodukcja usług publicznych może wyrażać się również chociażby w segregacji śmieci: jej brak to zazwyczaj wyższa opłata za wywóz odpadów, natomiast selekcja (a więc wykonanie pewnej pracy przypisywanej spółkom komunalnym) to niższe opłaty za wywóz odpadów. Na obszarach wiejskich, gdzie źródłem ciepła są zazwyczaj kotły stałopalne, istnieje silna pokusa spalania różnych odpadów, w tym również groźnych dla zdrowia (np. folii, plastików). Stworzenie możliwości selektywnej zbiórki odpadów, w tym częściowo bezpłatnej (np. odbiór nieograniczonej liczby posegregowanych odpadów z kategorii „plastik”), pozwala na wspólną dbałość o jakość powietrza atmosferycznego i ograniczenie spalania odpadów traktowanych jako niebezpieczne dla zdrowia i środowiska.

Wnioski

W organizacji usług publicznych na poziomie odpowiadającym potrzebom kluczowe znaczenie ma lokalna i regionalna aktywność społeczna i przedsiębiorczość. Promowanie i zachęcanie do innowacyjnych form organizacji i świadczenia usług publicznych może ograniczyć negatywne zjawiska społeczne i gospodarcze na wsi, w tym proponować rozwiązania zatrzymujące odpływ populacji wiejskiej, przy zachowaniu walorów obszarów wiejskich i minimalizowaniu zagrożeń dla środowiska oraz zagwarantowaniu ich rozwoju gospodarczego.

Pojęcie koprodukcji może nastroczać pewne problemy interpretacyjne, gdyż składa się na nie szereg działań, w których lokalna społeczność (i pojedyncze osoby oraz przedsiębiorcy) uczestniczy dosyć często, zazwyczaj w sposób nieświadomy. Dobrym przykładem jest odpowiedni poziom edukacji publicznej będący efektem wspólnej pracy władz państwowych, nauczycieli, rodziców i uczniów (zob. Andersson i in. 2009; Sześciło 2015b).

Elementami niezbędnymi do zaimplementowania idei koprodukcji usług publicznych na obszarach wiejskich są:

- interakcje, współpraca i zaufanie pomiędzy sektorem publicznym a obywatelami,
- dobrowolny (niewymagany przez prawo), aktywny i nienastawiony na zysk udział obywateli w projektowaniu, realizacji i ewaluacji procesu dostarczania usług publicznych,
- rzeczywista wola i gotowość ze strony służb publicznych do zachęcania obywateli do rozwijania koprodukcyjnego potencjału i udziału w projektowaniu i realizacji usług (Kaźmierczak 2014),
- odpowiednia komunikacja władz z mieszkańcami i mieszkańców z władzami,
- rzeczywista i znacząca partycypacja obywateli (współdecydowanie na partnerskich zasadach).

Rola mieszkańców obszarów wiejskich i przedstawicieli władz publicznych (samorządowych) w idei koprodukcji usług na obszarach wiejskich jest kluczowa. Jej celem jest jak najlepsze wykorzystanie przez sektor publiczny, ale również i obywateli, własnych zasobów po to, by efektywniej i wydajniej świadczyć usługi. Łączą się z tym znaczące ko-

efektywności energetycznej i rozwój rozproszonych, odnawialnych źródeł energii), Ryś (termomodernizacja budynków jednorodzinnych) i Prosument (linia dofinansowań na zakup i montaż mikroinstalacji odnawialnych źródeł energii).

ryżyci finansowe (oszczędności), głównie dla sektora publicznego, ponieważ część prac koncepcyjnych, realizatorskich, jak i ewaluacyjnych realizowana jest nieodpłatnie przez mieszkańców. Chociażby z tego względu warto rozważyć wdrożenie tej idei w samorządach gmin wiejskich i miejsko-wiejskich, które zwykle dysponują mniejszym budżetem i zasobami ludzkimi niż gminy miejskie, szczególnie te większe.

Wśród przykładowych form koprodukcji usług publicznych na obszarach wiejskich można wymienić m.in.:

- prace nad różnego rodzaju dokumentami strategicznymi i programami o charakterze operacyjnym,
- aktywny udział mieszkańców w posiedzeniach rad gminy,
- włączenie mieszkańców w procesy decyzyjne w zakresie wydatkowania środków publicznych, np. poprzez konsultowanie uchwały budżetowej, stosowanie tzw. funduszu sołeckiego,
- prosument jako koproducent usług,
- likwidację przez mieszkańców kotłów węglowych na rzecz nowoczesnych źródeł ciepła, np. pomp ciepła (poprawa jakości powietrza w okolicy), selekcja śmieci w zamian za niższe opłaty za wywóz odpadów.

Koprodukcja staje się dla samorządu możliwością budowania pożądanych postaw społecznych, a więc większej otwartości, lepszej komunikacji, wzajemnego zaufania, chęci do kooperacji czy dumy ze swojej małej ojczyzny i własnego zaangażowania w jej rozwój. Jest nie do przecenienia na obszarach wiejskich, gdzie rozpowszechniony jest pogląd, że ich mieszkańcy to petenci, a przedstawiciele samorządu zwykle nie biorą pod uwagę ich głosu. Współwytwarzanie może zaspokajać potrzebę przynależności do lokalnej społeczności i podnosić poczucie własnej wartości mieszkańców wsi. Natomiast w osiedlach wiejskich zlokalizowanych w strefach oddziaływania miast, gdzie procesy suburbanizacyjne są silne, stwarza możliwość bliskiej interakcji pomiędzy „nowymi” a „starymi” mieszkańcami, a tym samym budowy silnego poczucia przynależności i akceptacji. Dla mieszkańców wsi wyludniających się koprodukcja stwarza szansę na poprawę dostępu do usług publicznych, które przy niskim budżecie (mniej mieszkańców to mniejsze wpływy do budżetu) nie mogłyby być realizowane i pozwala również na utrzymanie relacji międzyludzkich.

Literatura

- Andersson K., Eklund E., Lehtola M.**, 2009, *Farmers, businessmen or green entrepreneurs? Producers of new rural goods and services in rural areas under urban pressure*, Journal of Environmental Policy & Planning, 11, 1, s. 29–43.
- Barczyk S., Baron M., Biniecki J., Kuźnik F., Ochojski A., Szczupak B.**, 2013, *Efektywne świadczenie miejskich usług publicznych. Analiza – zarządzanie – polityka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice.
- Baumgartner D., Pütz M., Seidl I.**, 2013, *What Kind of Entrepreneurship Drives Regional Development in European Non-core Regions? A Literature Review on Empirical Entrepreneurship Research*, European Planning Studies, 21, 8, s. 1095–1127.
- Bembenek B.**, 2016, *Strategiczny wymiar prosumpcji w klastrach wiedzy*, Handel Wewnętrzny, 1, Instytut Badań Rynku, Konsumpcji i Koniunktury, Warszawa, s. 187–201.

- Bober J., Hausner J., Izdebski H.** i in., 2013, *Narastające dysfunkcje, zasadnicze dylematy, konieczne działania. Raport o stanie samorządności terytorialnej w Polsce*, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kraków.
- Brudney J.**, 1984, *Local Coproduction of Services and the Analysis of Municipal Productivity*, Urban Affairs Review, 19, 4, s. 465–484.
- Clark B.Y., Brudney J.L., Jang S.G.**, 2013, *Coproduction of government services and the new information technology: investigating the distributional biases*, Public Administration Review, 73, 5, s. 687–701.
- Farmer J., Steinerowski A., Jack S.L.**, 2008, *Starting social enterprises in remote and rural Scotland: Best or worst of circumstances*, International Journal of Entrepreneurship and Small Business, 6, 3, s. 450–464.
- Ferencsik I., Milbert A., Stępiak M.**, 2015, *Accessibility of SGI in urban, suburban and remote areas – a regional comparison in Germany, Poland and Hungary*, [w:] H. Fassmann, D. Rauhut, E. Marques da Costa, A. Humer (red.), *Services of General Interest and Territorial Cohesion. European Perspectives and National Insights*, Vienna University Press, V&R unipress GmbH, Göttingen, s. 221–242.
- Grabski-Kieron U., Mose I., Reichert-Schick A., Steinführer A.** (red.), 2016, *European rural peripheries revalued: governance, actors, impacts*, LIT Verlag, Münster, Hamburg.
- GUS, 2015, *Streszczenie w języku nietechnicznym raportu końcowego z realizacji pracy badawczej Pozyskanie nowych wskaźników dotyczących realizacji usług publicznych z zakresu partycypacji społecznej*, Warszawa, http://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultstronaopisowa/5851/1/1/streszczenie_partycypacja_spoleczna.pdf (dostęp 22.07.2016).
- Heffner K.**, 2007, *Rozwój społeczno-gospodarczy obszarów wiejskich. Definicje – uwarunkowania – zależności – czynniki – skutki. Badania różnicowania rozwoju obszarów wiejskich*, [w:] A. Rosner (red.), *Różnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich a różnicowanie dynamiki przemian*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa, s. 11–26.
- Heffner K.**, 2011, *Problemy zagospodarowania przestrzeni wiejskiej*, [w:] I. Nurzyńska i M. Drygas (red.), *Rozwój obszarów wiejskich w Polsce. Diagnozy, strategie, koncepcje polityki*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa, s. 175–194.
- Heffner K., Klemens B.**, 2012, *Warunki życia i aktywność społeczno-gospodarcza mieszkańców na obszarach wiejskich (na przykładzie województwa opolskiego)*, Barometr Regionalny, 4, s. 81–88.
- Heffner K., Klemens B.**, 2013, *Koncepcje zmian i nowe procesy przestrzenne na obszarach wiejskich w Polsce*, [w:] S. Korenik, A. Mempel-Śnieżyk (red.), *Kryzys finansowy a programowanie rozwoju jednostek przestrzennych*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 296, Wrocław, s. 90–101.
- Heffner K., Klemens B.**, 2015, *Wiejskie obszary funkcjonalne w kontekście dostępu do usług publicznych (na przykładzie województwa opolskiego)*, Studia Obszarów Wiejskich, 37, s. 51–70.
- Heffner K., Klemens B.**, 2016, *Potencjały i strefy problemowe w zakresie świadczenia usług publicznych na obszarach wiejskich w skali regionalnej*, Studia Obszarów Wiejskich, 42, s. 23–35.
- Hantyszyn-Dzikowska A., Polcyn J.**, 2015, *Regionalne różnicowanie dostarczania usług publicznych – wybrane aspekty metodologiczne*, [w:] J. Polcyn, P. Głowski (red.), *Rozwój regionalny i jego determinanty*, t. II, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Stanisława Staszica w Pile, Piła, s. 249–267.
- Jończy R., Rokita-Poskart D., Tanas M.**, 2013, *Exodus absolwentów szkół średnich województwa opolskiego do dużych ośrodków regionalnych kraju i za granicę (w kontekście problemu depo-*

- pulacji województwa oraz wyzwań dla szkolnictwa wyższego i regionalnego rynku pracy), Wojewódzki Urząd Pracy w Opolu, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Opole.
- Kachniarz M.**, 2013, *Pomiar efektywności usług publicznych – zarys koncepcji i spodziewanych rezultatów*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 284, Wrocław.
- Kaźmierczak T.**, 2014, *Koprodukcja usług publicznych (koncepcja, badania, rola w świadczeniu usług adresowanych do osób wykluczonych społecznie, warunki upowszechnienia)*, online: http://www.eapn.org.pl/wp-content/uploads/2014/06/EAPN_ekspertyza_TK.pdf (dostęp 08.07.2016).
- Klemens B.**, 2011, *Współpraca władz samorządowych z przedsiębiorcami – na przykładzie wybranych inicjatyw klastrowych*, [w:] S. Korenik, Z. Przybyła (red.), *Gospodarka przestrzenna XXI wieku – nowe wyzwania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław, s. 210–221.
- Klemens B.**, 2013, *Dostęp do usług publicznych na obszarach wiejskich województwa opolskiego*, [w:] S. Korenik, A. Mempel-Śnieżyk (red.), *Kryzys finansowy a programowanie rozwoju jednostek przestrzennych*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 296, Wrocław, s. 151–163.
- Kowalik I.**, 2014, *Zastosowanie koncepcji CRM w samorządzie terytorialnym a koprodukcja usług publicznych*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 354, Wrocław, s. 104–115.
- Kuźniar W.**, 2013, *Aktywność marketingowa gmin i jej oddziaływanie na rozwój turystyki wiejskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
- Marshall M.J.**, 2004, *Citizen Participation and the Neighborhood Context: A New Look at the Coproduction of Local Public Goods*, *Political Research Quarterly*, 57, 2, s. 231–244.
- McLaughlin K., Osborne S., Chew C.**, 2009, *Relationship Marketing, Relational Capital and The Future of Marketing in Public Service Organizations*, *Public Money & Management*, January.
- Niezgoda A.**, 2013, *Prosument na rynku turystycznym – próba zdefiniowania*, [w:] A. Rapacz (red.), *Gospodarka turystyczna w regionie*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 304, Wrocław.
- Ochojski A.**, 2015, *Governance w miejskich obszarach funkcjonalnych*, *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 250, Katowice.
- OECD, 2011, *Together for Better Public Services: Partnering with Citizens and Civil Society*, OECD Public Governance Reviews, OECD Publishing.
- Ølykke G.S., Møllgaard P.**, 2016, *What is a service of general economic interest?*, *European Journal of Law and Economics*, 41, 1, s. 205–241.
- Osborne S., Brown L.**, 2011, *Innovation, public policy and public services delivery in the UK: the word that would be king?*, *Public Administration*, 89, 4, s. 1335–1350. DOI: 10.1111/j.1467-9299.2011.01932.x
- Ostrom E.**, 1996, *Crossing the Great Divide: Coproduction, Synergy, and Development*, *World Development*, 24, 6, s. 1073–1087.
- Ostrom V., Ostrom E.**, 1977, *Public goods and public choices*, [w:] E. Savas (red.), *Alternatives for delivering public services*, Westview Press, Boulder, s. 7–49.
- Percy S.**, 1984, *Citizen Participation in the Co-Production of Urban Services*, *Urban Affairs Review*, 19, 4, s. 431–446.
- Pestoff V., Osborne S.P., Brandsen T.**, 2006, *Patterns of co-production in public services: Some concluding thoughts*, *Public Management Review*, 8, s. 591–599.
- Peter-Bombik K., Szczudlińska-Kanoś A.**, 2015, *Zarządzanie partycypacyjne we wspólnotach lokalnych*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 391, Wrocław, s. 83–91.

- Pike A., Rodriguez-Pose A., Tomaney J.**, 2007, *What kind of local and regional development and for whom?*, *Regional Studies*, 41, 9, s. 1253–1269.
- Polacek R., McDaid D., Fernandez J., Matosevic T., Penn H., Korintus M., Verheyde M., Wynne R., Cullen K., Dolphin C., Bauer E., Czischke D., Hegedus J., Teller N., Pittini A.**, 2011, *Study on social services of general interest. Final report*, European Commission, Directorate General for Employment, Social Affairs and Inclusion, Brussels, Belgium. <http://eprints.lse.ac.uk/43342/>
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020**, 2014, Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa.
- Rauhut D., Ludlow D.**, 2013, *Services of General Interest and Territorial Cohesion: What, How and by Whom?* *Romanian Journal of Regional Science*, 7, Special issue 1, on Services of General Interest, s. 108–123.
- Sauter W.**, 2015, *Public Services and the Internal Market: Building Blocks or Persistent Irritant?*, *European Law Journal*, 21, s. 738–757.
- Sharp E.**, 1980, *Towards a New Understanding of Urban Services and Citizen Participation: The Co-Production Concept*, *The American Review of Public Administration*, 14, 2, s. 105–118.
- Solga B.**, 2013, *Miejsce i znaczenie migracji zagranicznych w rozwoju regionalnym*, Politechnika Opolska, Opole.
- Sołtys J.**, 2013, *Usługi publiczne jako czynnik miastotwórczy i wyznacznik rangi miasta w sieci osadniczej na przykładzie małych miast Polski północnej*, *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica*, 15, s. 3–19.
- Stanny M.**, 2012, *Poziom rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich w Polsce – pomiar zjawiska złożonego*, [w:] A. Rosner (red.), *Rozwój wsi i rolnictwa w Polsce. Aspekty przestrzenne i regionalne*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa.
- Steinführer A.**, 2015, *Bürger in der Verantwortung: veränderte Akteursrollen in der Bereitstellung ländlicher Daseinsvorsorge*, *Raumforschung und Raumordnung*, 73(1), s. 5–16.
- Stinson T., Stam J.M.**, 1976, *Toward an economic model of voluntarism: The Case of Participation in Local Government*, *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 5, 1, s. 52–60.
- Sześciło D.**, 2015a, *Koprodukcja a ekonomia społeczna. Alternatywa rozłączna czy komplementarność?*, *Ekonomia Społeczna*, 1, s. 79–87.
- Sześciło D.**, 2015b, *Współzarządzanie jako koprodukcja usług publicznych*, *Zarządzanie Publiczne*, 1, s. 13–21.
- Śzewczuk-Stępień M., Adamska M., Klemens B.**, 2016, *Strategie oddziaływania na interesariuszy rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność*, [w:] H. Brandenburg, G. Tobor (red.), *Projekty lokalne i regionalne – interesariusze projektu*, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Katowice, s. 340–353.
- Wiesinger G.**, 2007, *The importance of social capital in rural development, networking and decision-making in rural areas*, *Revue de Géographie Alpine. Journal of Alpine Research*, 95–4, s. 43–56.
- Ziemiańczyk U.**, 2010, *Ocena poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego gmin wiejskich i miejsko-wiejskich w województwie małopolskim*, *Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich*, 14, Polska Akademia Nauk, Oddz. w Krakowie, Komisja Technicznej Infrastruktury Wsi, s. 31–40.

Summary

The article deals with co-production issues in public services in the context of rural development. In the first part, a theoretical analysis of the theoretical aspects of co-production of public services, including the definitions and characteristics and the assumptions necessary to achieve potential success in its implementation, was analyzed. The second part discusses the possible uses of co-production of public services in rural areas and outlines the potential benefits of its implementation, both in the economic and social spheres.

